

Скандалният медиатор

Бойко Пенчев

Така се случи, че трябва да представям книгата на Александър Кьосев „Индигото на Гьоте“ само ден след финала на „Голямото четене“, една инициатива на БНТ, която сякаш възроди интереса към художествената литература и поне за кратко постави книгите в центъра на медийното пространство. Тук само ще отбележа, че по силата на жанра си, „Голямото четене“ подхожда към четенето съвършено нереклексивно, приема го за кажи-речи природна способност и/или потребност. Книгите в него остават на равнището на публичните си образи. Можем да приемем това пълно пренебрежение към четенето като процедура, като технология за извличане на смисъл за обозначаването, за единия полюс в употребата на литературата. На другия полюс стоят професионалните литературоведи, които знаят, че актът на четенето не е нещо самоочевидно, а проблем, но пък са общо-взето безразлични към публичния образ на литературните текстове, а и на собствените си занимания с тях. Въвеждам тази опозиция, защото една от най-съществените стратегии на литературоведа и културолога Александър Кьосев е да се опитва да опосреди тези перспективи. Той е скандалният медиатор. От една страна, подхожда към четенето като неочевидна, неприродна дейност. От друга, деконструира четенето на професионалистите като намиращо се в нереклектирана зависимост от публичните образи и дискурси.

„Индигото на Гьоте“ събира текстове, писани в протежение на почти двадесет години. Нормално е събирането им в книга да бъде съпроводено от рефлексия върху промяната на контекста им, още повече че теоретичните реконтекстуализации са един от любимите критически жанрове на Александър Кьосев (За пример можем да посочим неговите „Теоретични спомени“, появили се по повод изданието на сборника с текстове на Ивайло Дичев, Владислав Тодоров, Иван Кръстев и самия Кьосев“, „Post-Theory“ (1994), както и послеслова към сборника „Българският канон?! Кризата на литературното наследство“ (1998). И в този смисъл изненадата е, че подобна реконтекстуализация в сборника „Индигото на Гьоте“ няма. Има скромна уводна бележка, завършваща с въвеждането на темата за удоволствеността. „Затова ги предлагам на самотния читател с надеждата да му доставя забравеното удоволствие от текста“.

Това вече е нещо ново. Не мога да не отбележа наличието на известно противоречие между понятието за удоволствие, около което е центрирана уводната бележка, и концептуалната програматичност на повечето текстове в „Индигото на Гьоте“. Теоретичният манифест, разкри-

ващият нови тълкувателни перспективи метатекст са жанрове, обърнати към работниците от литературоведското поле, към гилдията, към зидарите и мазачите. Александър Къосев е предимно нещо като архитект или строителен инженер, който може от време на време и да хване лопатата и да покаже как се бърка вар, но обикновено се занимава с чертежи. Удоволствеността, от своя страна, когато я откриваме в критически текст, е обърната към наслаждаващите се на свободното си време, към жените. Т.е. събрани в книжно тяло, текстовете на Александър Къосев сякаш са сменили модалността си. Обратът е от пакета с инструкции към прелъстяването.

Тук бих направил една съвсем кратка генеалогия на похвалата „чете се като роман“, която все по-често чуваме по адрес на критико-интерпретативни книги. Мисля, че за първи път я употреби Миглена Николчина в едно представяне на „Нощта през Средновековието“ на Цочо Бояджиив, поне тогава на мен тази метафора ми направи впечатление. Както обаче знаем от рецептивната естетика, публиката, към която е обърнат модерният европейски роман, са жените, а ако аналогията е вярна, това означава, че и днешната теория, литературознание и прочее се оказват имплицитно обърнати към жените. По-скоро към „жените“ като конструкт, към жените в нас, доколкото този конструкт присъства в идентификациите и на биологически и социално мъжката част от публиката.

В „Индигото на Гьоте“ се натрапва една значеща липса – на анализи и студии върху българска литература. Родната словесност сякаш е извадена от зоната на удоволственото. Всъщност и в двата сборника с текстове на Александър Къосев, „Лелята от Гьотинген“ (2005) и „Индигото на Гьоте“ (2009), липсват емблематични негови текстове, свързани с българската литература. Легендарни статии като „Речев жест и метафоричност в поезията на Ботев“, „Трагическите парадокси на „В механата“ в български литературен контекст“, обстояйната студия за Стоян Михайловски в тома „Божествен размирник“ или дори знаменитите „Списъци на отсъстващото“ в „Българският канон?!“ ги няма. Те липсват от книжните тела.

Едно от възможните обяснения е, че в тях Александър Къосев се е чувствал твърде гилдиен, твърде „прибран“ в жаргона на дисциплината. А статиите в „Индигото на Гьоте“, а и в „Лелята от Гьотинген“ са между-дисциплинарни. Тази междудисциплинарност не е плод на стремеж към оригиналност, а на дълбоката убеденост, че литературоведският курс е винаги отворен, повлиян по един или друг начин от „времето“. Нещо повече, според критическия проект на Къосев вписаността на „литературната наука“ във времето на свой ред трябва да бъде предмет на анализ. Този анализ изважда наяве скрития идеологически товар, който уж неутралните термини и понятия носят (така например са анализирани от Къосев понятията „период“ и „класика“).

Манифестност (или програматичност) и междудисциплинарност – това са двете централни стратегии в писането на Къосев. Техният общ корен мисля, че е в желанието дискурсът да обхване някакви тектонични

размествания или случвания във времето. Специфичната напрегнатост и физиономичност на писането на Александър Къосев идва от интуицията, че нещо се е случило или се случва в публичното пространство, в неговата структура и механизми, т.е. настъпва някакъв обрат, промяна и тази промяна неизбежно засяга и професионалния дискурс на литературоведата и културолога.

На времето, когато бях поканен да кажа няколко думи за „Лелята от Гьотинген“, аз сравних Къосев с д-р Кръстев – не като ментори, на които е опасно да противоречиш, а като хора, за които публичното пространство е важно, важна е връзката между литература и публичност и в изследването и моделирането на тази връзка те не жалият енергия и емоционални инвестиции. Тази прилика продължавам да виждам и сега.

Тук трябва веднага да се каже, че в случая обвързването между академичен дискурс и публична сфера не означава някакво гонене на злободневността, пренаписване на интерпретации в господстващ код. Самото „време“ е конструкт, оформен от противоборстващи и припокриващи се дискурси. Има някакво особена диалектика, изразяваща се в това, че придърпването на академичното писане към „актуалното“ по парадоксален начин го прави всъщност „несвоевременно“. Защото „актуалното“ за интелектуалния анализ се оказва съвсем различно от медийната актуалност, в която сме потопени.

Като пример бих посочил включената в „Индиго на Гьоте“ статия „Средна Европа и Балканите на пазара на геополитическите образи“, чийто геополитически контекст (страхът, че стереотипите за Балканите биха могли да се институционализират в някакви „прогонващи“ ни от структурите на европейската интеграция политики) е безнадеждно остарял, но културологичният сюжет в нея е все така актуален. Имам предвид появата и циркулацията на бъдещи срам образи на българското, които се връщат като „окото на Другия“ в българското публично пространство и продължават да играят важна роля в мисленето ни за българското. Политологията е кратка, литературознанието – вечно.

„Индиго на Гьоте“ е сборник, организиран в три раздела (с един четвърти, който е като апендикс и включва единствено едноименното есе). В първия раздел са включени привидно дисциплинирани коментари, интерпретации на художествени книги – Платонов, Кундера, Бекет, Греъм Суифт и т.н. Във втория раздел се трасира пътят към едно евенутално изследване на конструирането на пространството и по-конкретно на понятията като „център“, „периферия“, „Балкани“, „Европа“ и т.н. и на оперативната функция на тези понятия в различните дискурси. Третият раздел пък е симетрично построен спрямо втория – като изследване на конструирането на времето и по-специално на понятията „период“ и „класика“.

Първият раздел обаче борави не със случайни произведения, а с такива, които поставят фундаментални въпроси пред специализираната и неспециализирана читателска публика. Например – Платонов и проблемът как публикуването на „забравени“ или неиздавани творби пренаглежда или дори отменя официалния образ на литературната история.

Или какво ни казва Кундера за тоталитарния опит и как може да бъде четен този опит от Изток, от Запад и откъм Балканите. Тук Кьосев предлага една много важна хипотеза – че при тоталитаризма моралното несъгласие става невъзможно (защото е неизразимо) и бива заместено с телесна, спазматична реакция.

Тук стигам до концепцията на Александър Кьосев за тоталитарния опит като хибрид между нормалното и ненормалното. Кьосев проблематизира и отхвърля двете масови стратегии за представяне на тоталитарния опит, властващи в публичното ни пространство. Той отхвърля „живеенето в социализма“ като нещо естествено, „строй като строй“, което е в основата на „нормализацията“ на режима с днешна дата, като в същото време не приема и „демонизирането“ на социализма като пълно сриване на социалността в някакво отвъднормално, чудовищно състояние, в което има ясна противопоставеност на насилници и жертви. Търси се среден път, който обаче няма да е някакво беззъбо замазване на крайностите, а удържане на чудовищната самобитност на тоталитарното минало на равнището на всекидневието, микрополитиките, литературата. Това опосредяване е много трудно, защото трябва да разлага и проблематизира идеологическите стереотипи, идващи и от двете посоки. Залогът обаче е много висок. Залогът е способността ни да мислим миналото и мястото си в него.

Текстът е четен на премиерата на книгата на Александър Кьосев „Индигото на Гьоте“ на 23 март 2009 г. в Червената къща